

творюючи перерву в спілкуванні необхідністю здійснення додаткових консультацій. Раптовий і немотивований вихід з переговорів може викликати підозру злочинців і мобілізувати їх до опору та агресивності.

Нарешті, слід відзначити критерії успішності ведення переговорів.

Переговори оцінюються позитивно, якщо:

- а) категоричність і різкість висунутих вимог знижуються;
- б) кількість погроз, агресивних дій зменшується;
- в) тривалість контактів, діалогу збільшується, а в розмовах з боку злочинців з'являються особисті теми;
- г) з моменту початку ведення переговорів не відбуваються акти вбивства чи іншого насильства;
- д) заручники звільняються;
- е) злочинець відмовляється від реалізації своїх задумів.

Переговори оцінюються негативно, якщо:

- а) злочинець відмовляється розуміти переговорника;
- б) злочинець вимагає, щоб його вбили;
- в) терорист встановив останній термін виконання своїх вимог;
- г) злочинець уже провів насильницькі дії.

Необхідно підкреслити, що ці критерії застосовні як у сукупності, так і окремо.

Переговори - це не безладний процес з висунанням взаємних вимог і звинувачень, погроз і стрілянини. Це система послідовних етапів, кожний з яких багато чого важить. Переговори будуються на певних принципах, мають логічну структуру процесу спілкування. Альтернативи переговорницькій майстерності в ситуаціях із захопленням заручників немає, бо життя людини є найвищою цінністю буття. Вона є органічною складовою окремого напрямку діяльності соціально-психологічної служби МВС України.

Література

1. Буданов А.В. Практические рекомендации по ведению переговоров с преступниками в ситуации захвата заложников: учебно-методическое пособие. - М.: Академия МВД России, 1995. - 86 с.

2. Про затвердження Інструкції з координації і взаємодії органів державної безпеки й органів внутрішніх справ РФ при проведенні операції по звільненню заручників. Наказ МБРФ і МВС РФ від 15 грудня 1992 року № 0228/086.

3. Психологічне забезпечення спеціальної операції ОВС по звільненню заручників: методичні рекомендації. - М.: УМЦ МВС РФ, 1995. - С. 27-29.

4. Саакян М.Б. Типові рекомендації по забезпеченню особистої безпеки працівників міліції в ході проведення спеціальних операцій по затриманню озброєних злочинців в різних умовах: Методичні рекомендації. - Одеса: ОІВС, 1999. - 19 с.

5. Андреев Н.В., Вахов В.П. и др. Психологическое обеспечение специальных операций органов внутренних дел по освобождению заложников: метод. рекомендации. - М.: МВД России, Учебно-методический центр, 1995. - 164 с.

6. Андреев Н.В., Свирская И.Б. Переговоры в "ситуации заложника". Лекция. - М.: Академии МВД СССР, 1995. - 61 с.

Саакян М.Б.

Професор кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців кримінальної міліції Одеського державного університету внутрішніх справ доктор юридичних наук, доцент Надійшла до редакції: 23.12.2012

УДК 343.12

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ ОСІБ

Тарасенко Р. В.

На спрямованість процесу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та коло задіяних до цього суб'єктів впливає поінформованість обвинувачених (сторони захисту) про особистість взятої під захист особи. Якщо така особистість залишається невідомою, то пріоритетне значення має проведення заходів, спрямованих на захист персоналізованої інформації, недопущення її витоку, втрати, запобігання будь-якого контактування підзахисної особи з іншими учасниками кримінального провадження, що може її викрити. Проведення заходів безпеки, націлених на забезпечення конфіденційності відомостей про підзахисних осіб, не потребує залучення значних сил і засобів, якихось спеціальних підрозділів із захисту свідків, запровадження довгострокових програм, адже ці завдання в змозі самостійно виконати компетентні суб'єкти кримінального процесу. Тим самим забезпечується не тільки економія фінансових ресурсів і коштів державного бюджету, а й надійна безпека осіб, взятих під захист.

Проблемам забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства приділено багато уваги в працях вітчизняних процесуалістів, криміналістів і вчених у галузі оперативно-розшукової діяльності, зокрема

К.В. Антонова, М.П. Водька, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, А.В. Іщенко, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, Д.Й. Никифорчука, С.С. Овчинського, Ю.Ю. Орлова, В.Г. Самойлова, Г.К. Синілова, О.П. Снігерьова, В.Л. Ортинського та інших. Проте в роботах вітчизняних науковців особливості застосування заходів, націлених на забезпечення конфіденційності відомостей про взятих під захист осіб, системно не досліджувалися.

Серед усієї сукупності заходів безпеки, націлених на забезпечення конфіденційності відомостей про учасників кримінального судочинства, можна виділити заходи: спрямовані на захист персональних даних взятих під захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити; спрямовані на унеможливлення контактування взятої під захист особи з іншими учасниками під час кримінального провадження та її ідентифікації за зовнішніми ознаками. Загалом застосування подібного роду заходів безпеки характерно для осіб, які або на негласній основі брали участь чи сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень (конфіденційних співробітників, штатних негласних співробітників), або ж

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС

стали випадковими свідками злочинів, невідомими для фігурантів по кримінальному провадженню. Вітчизняна правова наука та законодавство не містять визначення випадкового свідка. Тож, на перший погляд, незрозуміло, чи це випадковий перехожий, чи випадковий очевидець злочину або ж особа, яка випадково виявила сліди злочину.

У межах нашої публікації під випадковим свідком ми будемо розуміти особу (свідка по кримінальному провадженню), яка випадково опинилася на місці вчинення злочину чи якій випадково стали відомі обставини учинення злочину, при чому її особистість залишається невідомою для причетних до вчинення злочину осіб. Стосовно випадкових свідків у спеціальній літературі описаний випадок у США, коли члени банди увірвалися на вечірку, і в процесі бійки був убитий один з гостей. Випадковий свідок, який бачив вбивство, зробив у поліцію заяву, що була підтверджена іншими свідченнями. Свідок отримав від банди погрози помсти, якщо він дасть свідчення в суді. Орган, який займається захистом свідків, вирішив, що в цій ситуації можна зберегти анонімність свідка, і це стане достатнім захистом, у зв'язку з чим він звернувся до суду. Прохання було задоволено на підставі того факту, що свідок піддається загрози, якщо його особистість стане відомою. Для укріплення особистості свідка під час судового процесу його голос був викривлений, а сам свідок був схований за екраном [15, 31]. Так, за допомогою закритої телевізійної чи відеоконференційної мережі правоохоронним органам вдається забезпечити анонімність випадкового свідка. Аналогічні можливості передбачені національним процесуальним законодавством [4, ч. 4 ст. 228, п. 2. ч. 1 ст. 232, ст. 336, ст. 352].

З теоретичної й практичної точок зору в разі зі взятими під захист особами, яким необхідно забезпечити анонімність у межах кримінального судочинства, вразливою буде будь-яка інформація, що може дати можливість їх ідентифікувати перед іншими учасниками кримінального провадження або громадськістю. У всьому світі в анонімності окремих свідків у найбільшому ступені завжди зацікавлена поліція, що намагається таким чином захистити власних секретних агентів або інформаторів, і це дає можливість для таких осіб залишатися нерозкритими й корисними для поліції, виконувати її завдання в майбутньому. Безпосередньо на захист персональних даних конфідентів спрямована ст. 11 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", що гарантує особам конфіденційність співробітництва з оперативним підрозділом [6, 11] і зобов'язує оперативні підрозділи забезпечувати гарантії конфіденційності особі - конфіденту за будь-яких умов, також у межах кримінального судочинства.

Загалом, на захист персональних даних взятих під захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити, спрямовані окремі норми Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві". Виходячи зі змісту зазначених нормативних актів, можна виділити перелік відповідних заходів, що запроваджуються із зазначеною метою:

1) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміні прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого,

прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних [8, п. а) ст. 15];

2) нерозголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судові засідання [8, п. в) ст. 15];

3) виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки [8, п. г) ст. 15];

4) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взятую під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами [8, п. д) ст. 15].

Нерозголошення відомостей про особу, взятую під захист, може забезпечуватися шляхом обмеження відомостей про неї в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій і судових засідань. Підрозділ, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, суд (суддя), прийнявши рішення про застосування заходів безпеки, виносить мотивовану постанову, ухвалу про заміну прізвища, імені, по батькові особи, взятої під захист, на псевдонім відповідно до ст. ст. 15, 22 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві". Надалі в процесуальних документах зазначається лише псевдонім, а справжні прізвище, ім'я, по батькові (рік, місяць і місце народження, сімейний стан, місце роботи, рід занять або посада, місце проживання та інші анкетні дані, що містять інформацію про особу, яка перебуває під захистом) вказуються лише в постанові (ухвалі) про заміну анкетних даних [1, ст. 52-3]. Ця постанова (ухвала) до матеріалів справи не приєднується, а зберігається окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження [8, ст. 15]. Зважаючи на те, що відомості про заходи безпеки та справжні відомості про осіб, взятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом, то в разі заміни прізвища особи, взятої під захист, на псевдонім з матеріалів справи вилучаються протоколи слідчих дій та інші документи, в яких зазначено достовірні відомості про цю особу, і зберігаються окремо, а до матеріалів справи додаються копії цих документів із заміною справжнього прізвища на псевдонім.

Пункт 9 ч. 2 ст. 65 діючого КПК додатково передбачає: "Свідки, що є особами, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо дійсних даних про їх особи". Особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо цих даних (п. 10 ч. 2 ст. 65). Пункт 4 ч. 1 ст. 69 КПК 1960-го року також забороняв допитувати свідків, які дають показання під псевдонімом, щодо дійсних даних про їх особи. А інші учасники провадження, яким відомі персональні дані взятих під захист осіб, не мають права їх розголошувати, а також розголошувати відомості про здійснювані заходи безпеки. Зважаючи на законодавчу заборону [3, ст. 381; 2, ст. 185-11], слідчий має утримуватися від допиту щодо таких даних.

Втім, хоча обмеження відомостей про підзахисних осіб по кримінальному провадженню та проведення слідчих дій без зазначення справжніх даних таких осіб викликано потребою дотримання об'єктивності й неупередженості кримінального судочинства, знаходяться окремі дослідники-супротивники цих процесуальних положень. Так, І.Л. Петрухін вважає, що ця норма уподібнює кримінальний процес до інквізиції, оскільки

позбавляє обвинуваченого та підсудного права знати особу, яка викрила його у вчиненні злочину [14, 70]. Аналогічної позиції дотримується І.Б Михайловська, яка вважає, що ці положення становлять явну загрозу правам особи, навіть більшу, ніж наявні на сьогодні закони [13, 109]. Вважаємо, що зазначені претензії перебільшені, оскільки винуватість обвинуваченого встановлюється судом, виходячи з сукупності доказів, а не показань одного свідка. Достовірність останніх також може бути піддана судом сумнівам.

Багато правозахисників і адвокатів переконані, що застосування допиту осіб під псевдонімом, анонімних або "прихованих свідків" може призвести до такої ситуації, коли органи розслідування та судові органи стануть об'єктами звинувачень щодо "підставних" свідків. На це звертає увагу й Г.О. Душейко, вказуючи при цьому на порушення принципу змагальності в кримінальному судочинстві, оскільки сторона захисту обмежена в засобах відстоювання своїх тверджень і оскарження тверджень сторони обвинувачення [12, 215]. Проте, вважаємо, що сторона захисту має можливість відстоювати власні інтереси в повному обсязі щодо інших доказів, що викривають обвинуваченого.

Дослідники В.І. Бояров і О.В. Рохненко також підкреслюють, що анонімність свідків (потерпілих) у тому вигляді, в якому її закріплено в Законі, ставить обвинуваченого (підсудного) в нерівноправне становище порівняно з іншими учасниками процесу, обмежуючи деякою мірою його право на захист, зокрема позбавляючи можливості повноцінної участі у дослідженні доказів під час розгляду справи. Дійсно, не знаючи, хто той "таємничий" свідок (потерпілий), захист практично не має змоги спростувати його показання, наприклад, шляхом доведення, що він не міг бути очевидцем, оскільки перебував у цей час в іншому місці [11, 36]. Ці аргументи дослідників також можуть бути спростовані, адже сучасні технології (GSM-позиціонування тощо) дозволяють встановити, де перебував абонент рухомого мобільного зв'язку в конкретно визначений час. Відомості про місце перебування конкретного анонімного свідка можуть підтверджуватися, виходячи зі співставлення окремих подробиць його свідчень з іншими доказами.

Встановлення законодавством можливості анонімного давання показань дійсно певною мірою обмежує захист обвинуваченого, але, з іншого боку, відсутність такої можливості ставить під загрозу життя й здоров'я громадян, які сприяють кримінальному судочинству. Звертає увагу на необхідність використання вигаданих анкетних даних у кримінальному судочинстві Л.В. Брусніцин [10, 24], який зазначає, що рішенням Європейського суду з прав людини в Страсбурзі використання показань, наданих анонімними свідками як доказів, узгоджується з положенням Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Зазначені суперечливі погляди науковців, дослідників, правозахисників, адвокатів, практиків судової й правоохоронної діяльності додають неабиякої цікавості до цієї теми та вимагають більш детального дослідження.

Забезпечення анонімності особи, яка потребує захисту, передбачено низкою законодавств сусідніх країн співдружності (СНД). Зокрема, статтею 11 КПК РФ закріплено обов'язок органу дізнання, дізнавача, слідчого, прокурора й суду вживати заходи щодо захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а в частині 3 цієї статті зазначено процесуальні заходи безпеки, що

зобов'язані застосовувати особи, які здійснюють кримінальне судочинство, а саме: можливість (необхідність) забезпечити конфіденційність даних про особу, яка потребує захисту [17, ст. 11].

Управління ООН по наркотикам і злочинності, надаючи рекомендації, підтверджує, що приховування частини або всієї докладної інформації про особу свідка від сторони захисту й публіки може стати ефективним засобом захисту в тих рідкісних випадках, коли сутність самих свідчень не дозволяє стороні захисту ідентифікувати свідка, а свідчення підкріплюються й іншими доказами [15, 38]. За кордоном до цієї міри суд зазвичай вдається на прохання свідка, і рішення може бути оскаржене та анульовано. Країни, які допускають анонімні показання свідків: зберігають дані про особу свідка окремо від стенограми судового засідання й у надійному місці; карають або переслідують за законом за будь-яку спробу розкрити особистість анонімного свідка.

Судова практика Європейського суду з прав людини у зв'язку зі здійсненням статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод дозволила встановити ряд умов для використання анонімних свідків, які відображені у відповідному законодавстві й судовій практиці сорока шести держав - учасниць Конвенції та які обмежують вагу й доказову цінність, що можуть надаватися таким свідченнями [15, 39]. Взагалі в розвинених правових системах спостерігаються дві форми участі анонімних свідків у кримінальному процесі: часткова (обмежена) анонімність; повна (абсолютна) анонімність.

Якщо допускається часткова або обмежена анонімність, то свідок може бути підданий стороною захисту перехресному допиту в суді, однак він не зобов'язаний називати своє справжнє ім'я або інші докладні особисті дані, як, наприклад, адресу, рід занять або місце роботи. Цей захід особливо корисний при заслуховуванні показань свідків - таємних агентів і членів груп спостереження, які можуть опинитися в небезпеці, якщо їх справжня особистість стане відома іншим учасниками процесу або публіці [15, 39]. Такі свідки зазвичай дають свідчення в суді під вигаданим ім'ям, під яким вони були відомі в ході операції, проте називають свою справжню посаду та виконувану ними функцію (працівник поліції, слідчий, спеціальний агент і т. ін.).

Якщо допускається повна або абсолютна анонімність, то вся персональна інформація про особистість свідка залишається в таємниці. Свідок може з'явитися в суд, однак давати свідчення через екран зі зміною зовнішності або спотворенням голосу. На практиці така міра доцільна лише тоді, коли свідки є випадковими очевидцями злочину, і, відповідно, такі випадки рідко пов'язані із судовим переслідуванням ватажків банд, які зазвичай наказують іншим виконати їх злочинні задуми [15, 39]. Проте, якщо обвинувачений знає свідка, то збереження повної анонімності стає нереальним, оскільки обвинувачений може легко ідентифікувати свідка по його показанням або в контексті наданої ним інформації.

Слід зазначити, що повна анонімність є винятковою мірою й може мати серйозні наслідки для права обвинуваченого на справедливий і відкритий судовий розгляд, на очну ставку й права на перехресний допит свідка. Вона накладає обмеження на право оскаржити справжність, точність і щирість показань свідків. Адже сторона захисту в таких випадках не в змозі перевірити: будь-який зв'язок з підозрюваним (обвинуваченим),

що може стати причиною упередженого ставлення; походження інформації; будь-які особисті дані, які можуть вплинути на довіру до свідка (психічний стан, кримінальне минуле, звичка брехати й т. ін.).

Звідси вбачається, що теоретичне й нормативне розв'язання наведених проблемних аспектів не повинно призводити до якихось крайнощів і радикальних рішень. Не можна повністю умовчувати джерела й спосіб отримання доказової інформації, ігнорувати неможливість її подальшої перевірки визначеним суб'єктом. Водночас у багатьох випадках не можна й не розумно допускати розголошення відомостей про взятих під захист осіб, особливо тих, які конфіденційно співробітничали з оперативними підрозділами. Зазначене свідчить про необхідність розроблення спеціального механізму використання відомостей, що містяться у свідченнях осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні під псевдонімом.

Можливо в цьому питанні перейняти досвід іноземних держав, насамперед США та Німеччини, де суд замість конфідента допитує працівника правоохоронного органу. Так, у Німеччині в разі прийняття рішення про повну анонімність у суді свідчення дає працівник правоохоронного органу, який доповідає те, що бачив свідок. Звичайно ж, за виключенням інформації, пов'язаної з відомостями про особистість свідка, ніяких обмежень для права сторони захисту оскаржити покази, викладені працівником правоохоронного органу, не має. Крім цього, сторона захисту має право поставити в письмовій формі запитання, що передаються анонімному свідкові працівником правоохоронного органу, який згодом передає суду відповіді. У Німеччині для доказування в кримінальних справах використовуються відомості, отримані негласними працівниками. Згідно з прийнятим у 1962 р. рішенням сенату Верховної Судової палати ФРН використання при судовому розгляді справи відомостей, отриманих від негласних працівників, не вимагає їх присутності й виступу як свідків [9, 51]. Верховний федеральний суд виніс постанову, що, оскільки такі свідчення даються з чужих слів, вони мають обмежену цінність, якщо тільки не підтверджуються іншими суттєвими доказами [16]. Тож поява в кримінальному провадженні Німеччини вигаданих працівником правоохоронного органу "агентурних повідомлень" або заангажованих свідків зведена до мінімуму.

Дотримуємося думки, що у світлі того впливу, який показання анонімних свідків чинять на права підозрюваного (обвинуваченого), їх використання має встановлюватися Законом з чітким визначенням умов, які забезпечать баланс між необхідністю забезпечення безпеки підзахисної особи і правом підозрюваного (обвинуваченого) на справедливий судовий розгляд. На рівні Постанов Пленуму Верховного Суду України мають бути передбачені положення: про обмеження, виходячи з внутрішнього переконання судді, ваги та доказової цінності свідчень особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві під псевдонімом, у разі, якщо такі свідчення не підкріплюються іншими доказами; про можливість сторони захисту поставити в письмовій формі запитання, що передаються анонімному свідкові працівником правоохоронного органу, який згодом передає суду відповіді.

Можливість встановлення стороною захисту особистості анонімного свідка реально існує при проведенні слідчих дій у межах кримінального провадження. Якщо підзахисна

особа й бере участь у кримінальному судочинстві під вигаданими анкетними даними (псевдонімом), то розкрити її перед стороною захисту може навіть необережно випущена інформація про певні обставини, що підлягають встановленню в межах кримінального провадження, також ті, що характеризують взаємовідносини підзахисної особи з підозрюваним (обвинуваченим). На жаль, зміст ст. 65 діючого КПК передбачає лише заборону допиту щодо даних про особистість підзахисної особи [4, п. п. 9, 10 ч. 2 ст. 65].

На нашу думку, необхідно змінити зміст норми ст. 65 КПК у бік обмеження переліку відомостей, про які може бути допитаний свідок, який є особою, до якої застосовуються заходи безпеки, а також інші особи, які мають відомості про дійсні дані про нього. Зокрема, пункти 9, 10 ч. 2 ст. 65 мають бути викладені наступним чином: "2. Не можуть бути допитані як свідки:

... 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, націлені на забезпечення конфіденційності відомостей про них, - щодо дійсних даних про їх особистість, обставин, які характеризують їх відносини з підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), та інших обставин, якщо це може ідентифікувати їх особистість;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, націлені на забезпечення конфіденційності відомостей про них, - щодо цих даних, обставин, які характеризують відносини осіб, до яких застосовані заходи безпеки, з підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), та інших обставин, якщо це може ідентифікувати осіб, до яких застосовуються заходи безпеки".

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1961. - № 2. - Ст. 15.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1983 року // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. - № 25-26. - Ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
5. Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991. - № 4. - Ст. 20.
6. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - № 22. - Ст. 303.
7. Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993. - № 35. - Ст. 358.
8. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України, 1994. - № 11. - Ст. 51.
9. Ахкубеков А.Х. Правовое регулирование ОРД в Германии // Оперативник. - 2005. - № 1. - С. 51.
10. Брусницын Л. Псевдонимы в уголовном процессе // Законность. - 2005. - № 1. - С. 23-25.
11. Бояров В.І. Про деякі проблеми захисту окремих учасників кримінального судочинства. Рохненко О.В. //

Вісник Верховного Суду України. - 1999. - № 5. - С. 35-37.

12. Душейко Г.О. Проблеми правового забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві // Вісник Запорізького юридичного інституту. - Запоріжжя, 2004. - № 2. - С. 209-218.

13. Михайловская И.Б. Проект нового Уголовно-процессуального кодекса РФ // Проблемы российской адвокатуры. - М., 1997. - С. 107-110.

14. Петрухин И.Л. Теоретические основы эффективности правосудия / Батуров Г.П., Морщакова Т.Г. - М.: Наука, 1979. - 392 с.

15. Рекомендуемые виды практики в области защиты свидетелей при производстве по уголовным делам, касающимся организованной преступности / Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. - Нью-Йорк: Организация Объединенных

Наций, 2008. - 117 с.

16. Council of Europe. Terrorism: protection of witnesses and collaborators of justice. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2006. - 500 p.

17. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. - Режим доступа: - <http://zakonrf.net>. - Назва з екрану.

Тарасенко Р.В.

доцент кафедри економічної безпеки Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук,

майор міліції

Надійшла доредакції: 12. 12. 2012

УДК 343. 98

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙТЦВА У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

Сандрачук А. А

Судово-експертна діяльність, виступаючи одним з видів соціальної діяльності, має, як і будь-яка інша, свої особливості, відмінності. У професійній діяльності експерта як сукупності виконуваних психічних процесів і фізичних дій виявляються, по-перше, властивості, притаманні будь-якій діяльності, по-друге, властивості, що характеризують роботу експерта як особливий різновид діяльності, пов'язаної зі здійсненням правосуддя.

Відповідно до судової експертизи - це найкваліфікованіша форма використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, яка постійно розвивається шляхом створення нових і вдосконалення наявних методик дослідження й знаходить все більшого застосування в судово-слідчій практиці.

Висновок експерта є одним з передбачених кримінально-процесуальним законом джерел доказів. Експерт досліджує фактичні обставини справи, зокрема матеріальні об'єкти й сліди, застосовуючи в ході цих досліджень свої спеціальні пізнання. У висновку дається думка експерта, отримана ним шляхом оцінки результатів проведеного дослідження. Отже, застосування спеціальних пізнань і давання висновку - два взаємозалежні фактори, що відрізняють експертизу від інших способів установлення фактичних даних [1, 146; 2, 178; 3, 167].

Першим етапом підготовки судової експертизи слід вважати тактичне рішення слідчого про необхідність використання спеціальних знань експертів для встановлення доказових фактів [10, 50]. Таке рішення слідчий приймає, як правило, у період проведення первинних слідчих дій, і насамперед у ході огляду місця події. Виявляючи й вилучаючи різні сліди, слідчий висуває версії щодо розслідуваної події, визначає можливості й перспективи їх експертного дослідження. При цьому важлива роль відводиться спеціалісту. Надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні й попередньому дослідженні слідів, спеціаліст може дати консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також кількості матеріалів, необхідних для проведення експертизи.

Наступним етапом підготовки експертизи є визначення, пошук, виявлення й вилучення ототожнених

об'єктів чи інших порівняльних матеріалів. За виявленими та зафіксованими слідами й предметами, для дослідження яких необхідне призначення експертизи, слідчий самостійно або за участю спеціаліста повинен визначити родову чи видову належність предмета, який залишив на місці скоєння злочину сліди, і, виходячи з висунутих версій, організувати його розшук [10, 52].

Більшість слідчих дій являє собою безпосереднє сприйняття слідів злочину в тому розумінні, що слідчий особисто або за допомогою фахівця сприймає об'єкт, що несе корисну для справи інформацію, і здобуває фактичні дані. Такий шлях пізнання можливий тому, що слідчий може виявити фактичні дані (побачити ознаки предмета, почути слова, з яких складається повідомлення) і усвідомити їхній зміст.

Процес пізнання при проведенні експертизи інший. Оскільки досліджувані об'єкти містять приховану інформацію (окремі сліди злочину недоступні безпосередньому сприйняттю, їх зміст і значення не можуть бути з'ясовані слідчим), пізнання протікає за більш складною схемою: безпосереднє дослідження об'єктів проводить за постановою слідчого експерт, після чого систематизований результат дослідження передається слідчому. Ця схема дозволяє уточнити пізнавальну функцію експертизи, глибше зрозуміти її процесуальну характеристику.

Шахрайство - один з таких злочинів, у ході розслідування яких виникає необхідність призначення всляких судових експертиз. Ми розглянемо лише тактику призначення та проведення судово-почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи.

Початок розробки теоретичних і методичних засад проведення судово-почеркознавчих досліджень припадає на початок 60-х років ХХ сторіччя.

До числа відомих розробок відносяться дослідження, проведені вченими-криміналістами Л.Ю. Ароцкером, Г.А. Купріяною, З.І. Кірсановим, Н.І. Кліменко, О.Н. Каюновим, Н.Г. Сахаровою, Ю.М. Погірко.

Судово-почеркознавча експертиза покликана встановити особу, яка виконала рукописний текст або підпис. Призначається вона в разі виявлення в шахрайських рукописних документів, записок, телефонних книжок,

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**